

125 éve született Aba-Novák Vilmos

Napjainkban kiemelt érdeklődés övezi a két világháború közti időszak elfeledett művészeit. Közéjük tartozik a 125 éve született Aba-Novák Vilmos, a magyar festészet egyik legeredetibb és egyben legvitatottabb tehetsége is. Megítélése a magyar történelem alakulása miatt volt ellentmondásos. Aba-Novák az 1930-as években számos állami megrendelést kapott, ezért a Horthy-korszak festőjeként emlegették. A rendszerváltás után kezdődött meg ennek a rendkívül erőteljes életműnek a rehabilitációja. Legutóbb 2017-ben Székesfehérváron, a Csók István Képtárban emlékeztek meg a művésről egy nagyszabású emlékkiállítás keretében.

Aba-Novák egy olyan generáció tagja volt, amely számára az első világháború meghatározó, sorsformáló tapasztalatot jelentett. E nemzedék tagjai szakítottak a korábbi évek avantgárd nyelvezetével, és munkásságukat egy új, klasszikus kifejezés irányába fordították. A háború végletes tapasztalatai nyomán azokat a hagyományos értékeket keresték, amelyekre szilárdan építkezni lehetett. A klasszicizáló felfogás felerősödése szerte Európában tapasztalható a történelem által megérlelt csalódottság nyomán. Aba-Novák főiskolai tanulmányait is a világháború szakította meg: 1914 októberében vonult be a 29. honvédezredbe. A háborúban szerzett súlyos sebesülése miatt jobb karja hosszú ideig béna maradt. Leszerelése után újra kezdte tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán, és 1922-ben szerezte meg diplomáját.

A főiskola után monumentális aktképeken kereste a plasztikus forma tömör, expresszív kifejezését. E sűrű materiájú, kubisztikusan tagolt aktjainak hangsúlyos képalkotó eleme a fény-árnyék-hatás. A 20-as években festett tájképeken a fény különleges, szinte spirituális szerepet kapott.

Kevéssé ismert, hogy a művészt a 20-as évek második felében kapcsolat fűzte Somogyhoz. 1926–1928 nyarán egy népes művésztársaság keretében járt Igalon a falu művészetkedvelő körorvosának, Baumgartner Sándornak és öccsének, Róbertnek meghívására. A csoport meghatározó művésze volt Aba-Novák Vilmos, köré csoportosultak a többiek: Patkó Károly, Kelemen Emil, Bánk Ernő, Fonó Lajos, továbbá a fiatalabb generáció képviselőiben Barcsay Jenő, Mattioni Eszter és Tarjáni Simkovits Jenő. A társaság három éven át visszajárt az inspiráló környezetet tanulmányozni.

Aba-Novák egy 1927-ben írt levelében a következőképpen emlékszik vissza az igali munkára: „A vidék igen megfelelő: földszintes hegyek: enyhe dombvidék, tipikusan Dunántúl, Somogy. Az élet is az: porban kérődzik itt az élet, és ez részemre is új. Néhány vásznamon evvel foglalkozom. Csudálatos dolog az, hogy miként viselkedik az őszinte, egyenes fény a meleg, sőt forró porral. Valóságos színorgia, igen kicsi skálán. Nem tarka, a por uniformizálja a színeket és mégis felbontja!...” Ősszel a társaság ellátogatott a közeli Törökkoppányba is a helyi orvos, dr. Németh Andor és felesége invitálására. A művészek légies, könnyed hangulatot árasztó képein a jellegzetes helyi motívumok jelentek meg, köztük a gémeskút, a falusi búcsú vagy a törökkoppányi híd.

Aba-Novák 1928–1930-ig művészete szempontjából meghatározó tanulmányokat folytatott a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasaként Olaszországban. Stílusa ekkor alapvetően megváltozott: új művein a színárnyalatok nem a fény által meghatározott tónusok és a téri hierarchia alapján rendeződtek el, hanem mozaikszerű elrendezésben, ritmizált síkokban kerültek egymás mellé. Időközben áttért a temperatechnikára, így képeinek festői közege könnyedebbé vált. Itáliában nagy erővel hatott Aba-Novákra a kora-keresztény, a bizánci és a trecento falfestészet is.

Magyarországra hazatérve e tanulságok alapján festette meg a *jászszentandrási templom faliképét* 1932-ben. Aba-Novák a szentély és a diadalív egyházi témájú freskóit készítette el. Ez a freskó a 20. századi monumentális egyházművészet egyik legkvalitásosabb művének tekinthető, amiben a művész olaszországi tapasztalatait összegezte. A neogótikus templom szentélyébe festett nagy erejű látomások olyan ellenérzést váltottak ki az egyházi körökből, amire korábban nem volt példa. Aba-Novák ettől kezdve rebellis művésznek számított a konzervatív körök szemében. A legnagyobb botrányt a diadalíven végigfutó *Utolsó ítélet* expresszív erejű látomása váltotta ki a nézőközönségből. A lángok között vonagló kárhozottak csoportjába a falu néhány lakójának arcát is belefestette, ami fokozta a felháborodást. Jászszentandráson máig tartja magát az a történet, hogy a freskók olyan megrázó hatással voltak a misére járó várandós asszonyokra, hogy közülük többen elvetéltek. A sokkoló falképet végül az tette elfogadhatóvá, hogy az 1934-es Római Egyházművészeti Kiállításon Aba-Novák hatalmas sikert aratott. Mussolini ekkor vásárolta meg a jászszentandrási freskó kartonterveit, és ez döntően hatott a művész további kultúrpolitikai megítélésére is.

Aba-Novák az 1930-as években a freskók mellett számos életképi kompozíciót is festett. Ezek között a legmarkánsabb csoportot a *cirkuszos művek* képezik. Elsősorban a cirkusz világának extrémítása, a groteszk helyzetek és karakterek érdekelték a művészt. Az álarcot viselő bohócban sokszor saját magát is belevetítette, amivel a művészlét ellentmondásosságát, egyszerre komikus és tragikus kettősségét kívánta érzékeltetni.

A cirkusz mellett gyakori témát kínáltak számára a *falusi életképek* is. Gyakran megfordult a szolnoki művésztelepen, illetve Nagy Imre festőművész meghívására 1935-ben az erdélyi Hargita lábánál fekvő Csíkzsögödre is ellátogatott. A zsögödi élmények során szerzett közvetlen inspirációkat a falusi világról. A paraszti környezet sokszereplős, kaleidoszkopszerű életképeken jelenik meg az ide kapcsolódó képek sorozatán. A vásárok nyüzsgő sokaságát, jellegzetes karaktereit kizárólag a festőiség szempontjából közelítette meg a művész, a társadalomkritika nem foglalkoztatta. Életképeinek frissességét a stilizált formák, dekoratív ritmusok és végtelenségig felfokozott színek teszik végtelen változatossá.

1936-ban a hivatalos fórumok egy újabb monumentális munkával bízták meg a festőt: a világháborús emléknék szánt szegedi *Hősök kapujának* a kifestésével. A nagy ívű látomás központi figurája a középső boltív tengelyében a kitárt karú, ítélkező Krisztus harsonás angyalfejekkel körülvéve. Tőle jobbra a lovon ülő Horthy

vezeti rohamra a föltűzött szuronyú, rohamsisakos katonákat, míg balra fakesztes katonasírokkal társítva a fiaikat sirató anyák, az özvegyek és árvák jelennek meg. A Tisza felőli keresztboltozat északi oldalán huszárok kivont karddal indulnak rohamra, míg a boltív déli oldalán üveges szemű, halott katonák zárt rendben menetelnek a fakesztes sírok felé. Expresszív erejű, hátborzongató vízióban átlátszó fehérre festett halott katonák cipelik a fejük fölé emelve a háború keresztjét. A freskók a háború borzalmaival és a túlélők fájdalmát tárja elénk. A főlzabadulás után előbb Horthy fejét, 1949 végén pedig az egészet bevakolták. Mára a szegedi katonák háborús helytállásának megrázó emlékeként a műegyüttes újra látható.

Aba-Novák falfestői kvalitásait a Párizsi Világkiállítás nemzeti pavilonjának sikere is visszaigazolta: a francia–magyar történelmi kapcsolatot ábrázoló pannói a világkiállítás nagydíját nyerték el.

Aba-Novák Vilmos művészete hosszú időn keresztül megosztotta a közvéleményt. Volt idő, amikor szerették volna kitörölni a magyar művészettörténetből. Dinamikus ábrázolásait csakugyan nem lehetett egyszerű sémákba illeszteni. Virtuóz technikai tudása és egyedi, harsány színhasználata máig a létezés vitalitását, eleven-ségét sugározza.

Olle HJERTBERG (1884–1967)